

A miskolci Deszkatemplom

A tetemvári temetőben áll Miskolc egyik jellegzetes épülete, a Deszkatemplom. Különlegességét jellegzetes, szép tömege, fából épült volta, a hozzá, illetve a középkortól helyén állt Deszkatemplomhoz, a Bató családhoz fűződő történetek adják. A miskolci Deszkatemplom fagerendái így valójában három templom, a város és a miskolci reformátusság történetét őrzi.

Az első és a második templom

Az *első templom* építési idejére hiteles adat nem áll rendelkezésre, csak szájhagyományban maradt meg az 1637. szeptember 13-i átadási ünnepség időpontja. Bató István elmondása szerint: „Hogy a templom 1637-ben épült, szüleinktől, ők ismét szüleiktől, azok pedig 1759-ben Négyesi Szepessy István főgondnoktól hallották.”

Első hiteles írásnak a város 1698-as jegyzőkönyve tekinthető, amelyben feljegyezték, hogy „Ebben az esztendőben zsidelyezték meg a Külső Temetőben lévő Isteni szolgálatra rendeltetett helyet.”¹

Ez a templom valószínűleg csak ravatalozás céljára szolgált. Feltételezhetően fatemplom volt, de közelebbi adat az épületről nem áll rendelkezésre. Egyszerűségére utal id. Faragó János főbíró 1724-ből származó, magát igazoló kijelentése: „az Új Temetőben az Isten Tiszteletre rendeltetett szent hajlékot nem úgy mint volt, szépen megépítettem.”²

A *második templom* építési idejét, az építés körülményeit a már említett 1724-ből, az akkori főbírótól származó dokumentum igazolja, melynek címe: „Miskolc Városának külső Temetőjében, Isten-tiszteletre rendeltetett Hajléknak építésére, edgyűnösen s másunnan Istenhez való buzgóságból controláltatott jó-akarathéli kötelességekről s segítségékrül írva LAISTROM: Ao 1724. die 1. Maji.”³ A lajstromból tudhatjuk meg, hogy 1724 tavaszán tiszteletes Tarczali Sámuel praedikátor uram az avasi templomban a híveket annak jó karba helyezése céljából adakozásra szólította fel. A felhívás eredményeként a hívek adakozásából 39 frt. 89 kr. collecte pénz gyűlt össze. A templomi adakozást egyéb pénzbeli és borbéli adományok egészítették ki, mely utóbbiakat a város kocsmái árusítottak ki, így május 1-re 136 frt. 90 dénárt adtak át id. Faragó János főbírónak azzal, hogy ebből a templomot hozassa rendbe. A főbíró az összegyűlt pénz alapján egy új és szebb kivitelű templom építését határozta el és a szükséges intézkedéseket meg is tette: „Sóry Zsigmond uramat május első napjaiban kiküldte a nyárádi erdőre megfelelő számú molnárokkal és ácsokkal, hogy az építkezéshez szükséges s ott még megfelelő mennyiségben található fákat vágassa ki, ami megtörténvén, május 18-án már a ledöntött fák szerkes emberek által Miskolcra lettek szállítva. Ekkor valami Jakob nevezetű ácsmester lett társaival együtt felfogadva napszámban a fáknak gerendákká való kifaragására. Ez a munka előrehaladván, a fundamentum alá szükséges köveket vágatta ki a kővágókkal a főbíró s az áldozói vásárkor a szükséges deszkát, sin-vasakat és lécszögeket vásárolta meg.

A kőművesekkel megraktván a talpfák alá szükséges kő alapzatot, hozzá lehetett fogni az épület gerendáinak összerovásához, valamint a deszkafalak felállításához, mely munka egész nyáron át tartván, szeptember vége felé ért véget. Az épület tetejére bádog gombokat tettek s Asztalos János urammal »halott koporsó mellé való székeket« is csináltattak. Belekerült az egész építkezés 133 frt. 25 denárba s így az építkezésre összegyűlt összegből 3 frt. 65 denár még fel is maradt. Igaz, hogy az építkezésnél a munkások által elfogyasztott 7 hordó bort és 1 hordó sört magánosok adományozták.

Figyelemre méltó, hogy a templomot, úgy amint van, a deákok karjával együtt, helybeli molnárok és ácsok építették fel. Elhasználtak az oszlopokon és az ezeket tartó sínvasakon kívül 117 szál deszkát az oldalfalak kiképzéséhez s a »deszkatemplom« elnevezés valószínűleg innen ered.”⁴

¹ BAZ. Megyei Levéltár IV. 1501/a 1.k.55/.

² Nyíri Dániel: A tetemvári deszka-templom építési ideje. Ref. egyh. ért. 1932. márc. 15. XXII./3.

³ Nyíri Dániel: i.m.

⁴ Nyíri Dániel: A tetemvári deszka-templom építési ideje. Reggeli Hírlap 1931. okt. 31.

Míg kezdetben a templom csak ravatalozásra szolgált már a XVII. sz. második felétől kezdve, tekintettel a hívek nagy számára istentiszteleti célra is használták. Ezt bizonyítja, hogy református parochia volt a városban. Az egyik a papszeri az avasi templommal, s a másik a deszkatemplomhoz tartozó.⁵

1783-ban a református egyház már oly népes volt, hogy az igényt a két templomban két-két egymás utáni istentisztelet megtartásával tudták kielégíteni. A Kádas utcai, újvárosi és tetemvári lakosok ezért kérelmet intéztek az egyházhoz és a tanácshoz egy új templom építése iránt, mert mind az avasi, mind a tetemvári deszkatemplom elégtelen volt a hívek befogadására. Ezt az igényt csak a következő évszázad elején tudták kielégíteni az új Kossuth utcai templom megépítésével.⁶ 1785–1808 között naponta végeztek benne rendes istentiszteletet. Az új templom felszentelése után 1808-tól a Deszkatemplom ismét ravatalozóként funkcionált 1818-ig.⁷

Az evangélikus templom tűz által történt elpusztulása után az evangélikus egyház is a Deszkatemplomban tartotta istentiszteleteit két éven keresztül, az új templomuk felszenteléséig.⁸ Már 1806-ban igényként merült fel a templom elbontása, de 1807-ben a többség a templom megmaradása mellett határozott.⁹ 1825-ben azt kérték a környék lakói, hogy a három nagy sátoros ünnepen a Deszkatemplomban is legyen istentisztelet és úrvacsora osztás, amit az épület lebontásáig be is tartottak. Közben 1845-ben az új templom javítása és meszelése alatt több héten keresztül ismét naponta tartottak itt istentiszteletet.¹⁰ 1874-re a templom ismét életveszélyes állapotba került. Mivel az egyház megfelelő anyagi javakkal nem rendelkezett, a város egyik leggazdagabb embere, Bató István vállalkozott saját költségén a helyreállításra. Arra kérte az egyháztanácsot: „engedtesék meg neki Eszter leányuk emlékezetének jótékony tettek által való megörökítése végett, annak emlékezetére, miszerint 1864 karácson első napján ebben a templomban élt utóljára úrvacsorával Eszter lányuk, s hogy hitvesével, Imre Eszterrel együtt ők építsék újjá saját költségükön az elavult és használhatatlanná vált Deszkatemplomot.” Az ajánlatot az egyháztanács elfogadta így még 1874-ben 1788 frt-os költséggel a helyreállítási munkákat – a zsindelezést, a szarufák és a tartóoszlopok kicserélését – elvégezték, amit a templom belső falán elhelyezett tábla is igazolt: UJITT.SZÜLÉI BATÓ ESZTER EMLÉKÉRE 1874.

Bató István a helyreállításon kívül végrendeletében intézkedett a Deszkatemplom fenntartásáról is. Feltételként szabta meg, hogy míg reformátusok élnek a városban, addig csak fából és deszkából épült templom állhat ezen a helyen: „24/b az úgynevezett deszkatemplomra az a mellett levő temető helyiségre, az árkaik tisztántartására, az árkok megújítására, a temető körül fásítása és rendezése céljaira, valamint fentebb megnevezett szüleink és néha Bató Mária és Katalin rokonaink külön sírjaiknak minden tavasszal felhantoltatására, téli zölddel vagy lóherével behintésére, illetve beültetésére 300 azaz háromszáz osztrák értékű forint. 24/d A hagyatéki épületek rendben tartása, javítása s tűzkár elleni biztosítása szintén évenként 500 azaz ötszáz osztrák értékű forint lesz kiadandó.”

Az 1920-as évekre a templom újra életveszélyes állapotba került „amelyből 213 éves kora dacára is csak a földön fekvő talapzat korhadozik. Ellenben a Bató uram által csináltatott zsindelezés teljesen, az oldaldeszák nagyrésze szintén közel áll az elenyészéshez.”¹¹

A miskolci református egyháztanács 1929. február 25-i ülésén felvett jegyzőkönyv szerint az Elnök jelentette, hogy egy beadványt kapott számos aláírással, melyben az aláírók a Deszkatemplom bezárását kérik különböző okok miatt. Csorba György presbiter kérte ennek a hosszas megfontolást igénylő tárgynak a következő ülésre való kitűzését. Az egyháztanács a kérelem tárgyalását a legközelebb tartandó presbiteri ülésre halasztotta, amely 1929. március 25-én volt. Az ülés jegyzőkönyve szerint Farkas István elnök jelentette, hogy a Deszkatemplom bezárásának ügyében érkezett kérvény tárgyalását az ülés tárgysorozatába felvette. Hosszabb

⁵ Dr. Szendrey János: Miskolc város története 2. kötet 399. old.

⁶ Dr. Szendrey János: uo. 408. old.

⁷ Marjalaki K. Lajos: A Deszka-templom története. Ref. egyh. ért. 1937. máj. 15. XXVII./5.

⁸ Dr. Szendrey János: i.m. 4. kötet 382. old.

⁹ Dr. Szendrey János: uo. 344. old.

¹⁰ Marjalaki K. Lajos: i.m. uo.

¹¹ Ugyanott

megbeszélések és tanácskozások után a lelkesízi kar egyöntetű meglátása szerint az látszott helyesnek, hogy a templomot nagy ünnepekben továbbra is igénybe vegyék. Hosszas vita után az egyháztanács kimondta, hogy a Karácsonyi ünnepeken csak kivételes kedvező időben, míg húsvét és pünkösdü ünnepeken rendszeren tartsanak a Deszkatemplomban istentiszteletet, de úrvacsora nélkül mivel a templom ravatalozó helyként is szolgált.

A jegyzőkönyvekből csak sejteni lehet, hogy a templom ügye a döntéssel nem oldódott meg. A lakosságot foglalkoztatta a téma, amit egy: Le kell bontani a tűzveszélyes Deszka-templom című újságcikk is bizonyít.

Az egyházi és állami szervek is foglalkoztak vele. Az utóbbit a miskolci református presbitérium 1936. április 28-i ülésén felvett jegyzőkönyv igazol, ahol a lelkesíznök beszámolt a templomgondozó bizottság határozatáról. A tetemvári Deszkatemplomra vonatkozólag az elhangzott régebbi kívánságra megnyugtatólag megemlítette, hogy a templom fogyatékoságait rövidesen rendbe hozatja az egyház vezetősége és rövidesen eljő az idő, hogy a jelenlegi templom helyén egy díszes és a Bató hagyatékot a maga nagyságában hirdető templom álljon. Megállapította, hogy a hagyaték rendelkezésének értelmében ennek semmi akadálya nincs, tehát az aggályoskodóknak nincs alapjuk a félelemre. A presbitérium a bejelentést megnyugvással vette tudomásul.

A döntés időpontjának a miskolci református egyháztanács 1937. február 22. és az április 24-i ülése tekinthető, ahol Farkas István lelkesíznök az egyháztanács elé hozta a Deszkatemplom rendezésének ügyét és előadta, hogy a legutolsó presbitéri gyűlésen azt a bejelentést terjesztette a presbitérium elé, hogy a templom mai megrozzant állapotában kívül, s belül szinte kijavíthatatlan elkorhad. Annyira, hogy Miskolc város bírósága 4072/vb. 1937. sz. véghatározatával a Deszkatemplomot hatvan nap alatt lebontani rendelte, mert a helyszínen tartott vizsgálat azt igazolta, hogy korhadás, szűjálás következtében olyan alakváltozások történtek az építményen, hogy a templom veszélyes, tömegek befogadására alkalmatlan lett.

E véghatározatot Farkas püspök megfellebbezte, mert a jövendő előtt igazolni akarta, hogy az egyház nem mindenáron rombolni akar, hanem a bírósági kettős határozat is kötelezi arra, hogy az Isten-tisztelet céljaira immár alkalmatlan Deszkatemplom helyett új templom épüljön. A Bató István és neje végrendelete ugyanis parancsolólag arra kötelezte az egyházat, hogy a hagyatékuk terhére, helyesebben költségére, ha a régi Deszkatemplom istentisztelet céljára alkalmatlanná válnék az megújíttassék, vagy újra építtessék. A fellebbezéssel párhuzamosan az építetű bizottság 1937. március 12-én megkezdte a templom bontásának előkészítését. Ekkor újabb akadály jelentkezett, az Egyháztanács tudomására adták illetékes helyen, hogy a Deszkatemplom fel van véve a műemlékek közé, így a Műemlékek Országos Bizottsága engedély nélkül a Deszkatemplom le nem rombolható.

Farkas püspök úr megkezdte a harcot az elv megváltoztatása érdekében. Kimerítő jelentést írt arról, hogy a Deszkatemplom igaz, hogy több százados építmény, nincs az építményben semminemű magasabb művészi emlék jelleg. Mivel nem kapott választ leveleire, felment Budapestre személyesen és próbálta a Műemlékek Országos Bizottsága vezetőségét meggyőzni arról, hogy „mi nem akarunk műemlék rombolók lenni”. Kérte, hogy megbízottjuk szálljon ki személyesen a helyszínre meggyőződést szerezni arról, hogy az újjáépítés feltétlenül szükséges.

Személyes közbenjárásának meglett a kívánt eredménye, a Műemlékek Országos Bizottsága képviselőjében dr. Lux Kálmán műegyetemi tanár szállt ki április 13-án a helyszíni szemle megtartására. Megállapította, hogy a miskolci református Deszkatemplomnak nincsen semmiféle műemléki jellege és a lebontás megengedését javasolta. Az ő szakvéleménye alapján rendelte el az építű bizottság, hogy az egyházközség a régi Deszkatemplom facsimiléjét, továbbá műszaki rajzait készíttesse el. Az utókor részére szakszerű fényképeken örökíttesse meg és keresse meg a Múzeum igazgatóságát és kérje segítségét a templom értékeinek megmentésében.

Közben a fellebbezés alapján 14990/ki 1937 sz.-ú Véghatározatában Miskolc thj, város h. polgármestere dr. Fekete László 1937. május 24-én indokainál fogva helybenhagyta az első véghatározatot. Az akadályok elhárulása után elérkezett a búcsú órája. Miskolc lakossága istentisztelet keretében vett búcsút a templomtól. Két nap múlva elkezdődött a bontási munka, majd az építés.

A harmadik templom

Huszedik századi templomépítészetiünk egyedüli és jellegzetesen egyedi alkotása a miskolci Deszkatemplom, mely a legősbibb magyar népi faépítészeti szerkesztési elveit és elemeit ötvözi a modern építészeti, liturgiai igényekkel, követelményekkel.

Ahhoz, hogy megértsük ezt a szép épületet, meg kell ismerkednünk az építésszel, a korszakkal, annak szellemiségével, hangulatával. Meg kell ismernünk a történelmi fatemplomok, fatornyok világát. Végül betekintést kell kapnunk a döntések, az építés folyamatába, aminek végeredménye e csodálatos műalkotás.

A korszak „a századforduló építészete” fogalom alatt ismert. Ez az a korszak, amelynek útkeresései, bukdácsolásai formálták mai építészetiünket. Építészünk különböző irányokban keresték az új igényekhez, új funkciókhoz, a felfedezett új szerkezeti anyagokhoz, a vashoz, a vasbetonhoz a megfelelő formanyelvet. Voltak építészek, akik a történelmi stílusirányzatok felé, voltak akik a távol-kelet mesés világához, míg mások a modern építészeti felé, vagy a népépítészethez fordultak ihletet keresni.

Ez a korszak nevelte építésszé Szeghalmy Bálintot is, aki Nagyváradon született és közvetlenül az I. világháború előtt szerezte építészmérnöki oklevelét. 1929. május 1-től Miskolc városában a Polgármesteri Hivatalnál városi főmérnökként, mai fogalmaink szerint főépítészként teljesített szolgálatot 1945-ig, majd feleségével Németországba települt. 1963. június 6-án, 74 éves korában halt meg a németországi Deggendorfbán.

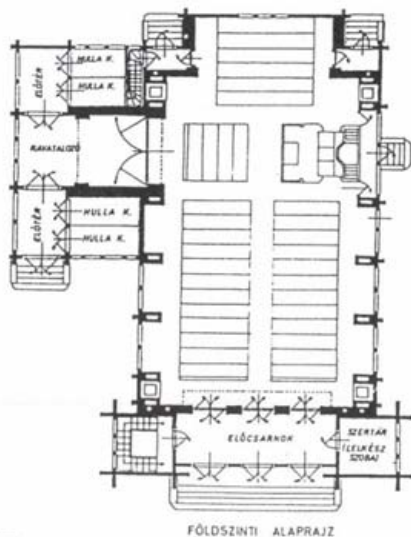
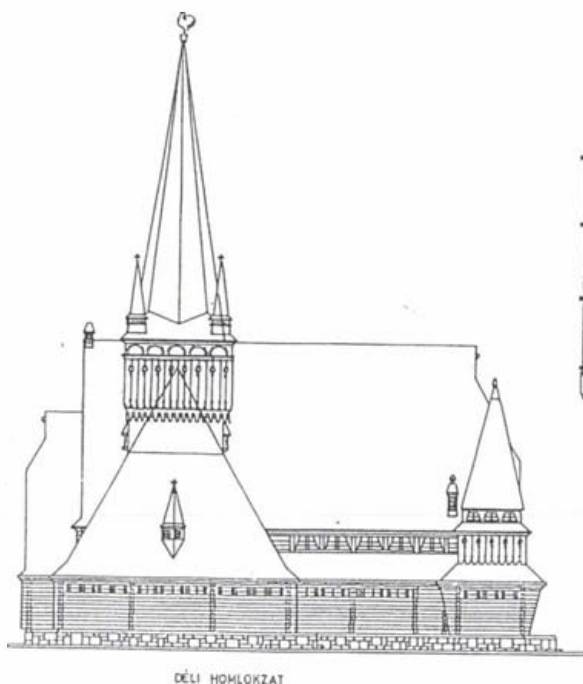
Építési hitvallásában meghatározó volt a szülőföld, a Partium és azon belül a születési hely Nagyvárad, amit az I. világháború szakított el az anyaországtól. Mint fiatal építészhallgatót Kós Károly és építésztársainak munkássága – bár a közvetlen kapcsolat eddig nem bizonyított – nagyban befolyásolhatta és egy életre elkötelezetté tette a népi építészeti iránt. A megismert erdélyi népi élményvilágból merített és alkalmazott építészeti elemek már első munkáinál megjelennek. Huszonöt vizsgált és elemzett templomtervből nyolc erkélykörüljárós, négy fatornyos kialakítású toronnyal készült. Belső térkialakítása öt templomnak, oromfal kialakítása három templomnak hasonló. A huszonöt templomból a Deszkatemplom kivételével mindegyik kőből, illetve téglából épült és domináló burkolatként a vakolt felület, a téglá és a kő jelenik meg. A Deszkatemplom tervezéséhez a faépítészeti alkalmazása szempontjából egyedül az 1934-ben megvalósult miskolci avasi Rákóczi torony tekinthető előképnek. A Rákóczi torony tervezése után jelent meg dr. Balogh Ilona: Magyar fatornyok 1935 című könyve. A könyv nagy hatást gyakorolhatott rá, terveiből egyértelműen látszik annak ismerete.

Az új templom építését a régi Deszkatemplom életveszélyessé válása indokolta. Bató István végrendelete alapján az új templom is csak fából épülhetett. Az egyháztanács pályázatot hirdetett, melynek szövege a Református Egyházi Értesítőben 1937. március 10-én jelent meg. A pályázatot tartalmi és formai kifogásokkal a mérnöki kamara megtámadta és megtiltotta tagjainak, hogy a pályázaton részt vegyen. Az egyháztanács ügy védte ki a támadást, hogy meghívásos pályázatot hirdetett, négy építészeti kért fel a tervezésre. A négy építész a felkérést elfogadta és pályázatát „Hit” jellegével (kép) vitéz Herczegh Zsigmond budapesti építészmérnök, „Magyar vallás” jellegével Szeghalmy Bálint városi főmérnök, „Az én hitem az én gazdagságom” jellegével dr. Kalas Imre miskolci építészmérnök, „Semper reformari debet” jellegével Gulyás László diósgyőri építészmérnök nyújtotta be.

Az első díjat a „Hit” jellegű pályamű nyerte, melynek szerzője vitéz Herczegh Zsigmond volt, akit megbíztak a végleges tervek elkészítésével. A városban és szakmai körökben már a pályázat idején szöbeszéd tárgya volt, hogy az épületet nem vitéz Herczegh Zsigmond, hanem Szeghalmy Bálint tervezte, de igazolni senki nem tudta. A tervezéssel kapcsolatos elmentmondás Szeghalmy hivatali beosztásában keresendő.

A tervek alapján versenytárgyalást hirdettek a kivitelezésre, melyre 32 ajánlat érkezett. Közülük a föld-, elhelyező-, és kőművesmunkákat Szabó István vállalkozó, az ácsmunkákat Hován Lajos ácsmester, a berendezési munkákat Tulipán Antal, majd később Schumann János asztalosmester, a bádigos munkát Csonka József bádigosmester nyerte el. 1937. szeptember 26-án tették le a templom alapkövét és 1938 januárjában a templom már tető alá is került, majd 1938. szeptember 18-án Farkas István püspök szentelte fel.

Az I. díjas, megvalósult pályamű, amit Herczegh Zsigmond neve alatt Szeghalmy Bálint tervezett.

A templom K–Ny-i tájolással épült a várostól északra elterülő domb déli lejtőjén, a temetvári temető K-i sarkán. Helyzetét az elbontott régi templom és az ott lévő sírok határozták meg. Az épület mindkét végén csanakakontyolt és lépcsős fedésű nyeregtetős főtömegeből és a hozzá a nyugati negyedében délről csatlakozó toronyból áll. Délkeleti sarkán egy kisebb torony, míg az északkeleti sarkon a főnyeregtetőre merőleges gerincű kisebb nyeregtető teszi kiegyensúlyozottá az épülettömeget. Az oromfalakon hármás ablakok, a déli és északi hosszfalakon két sorban elhelyezett ablaksíkok adnak a templomtérnek jó megvilágítást. A szószék felett három színes üveglablak adott hangsúlyt és határozta meg a tér hangulatát. Feliratai: „Te bened bízunk eleitől fogva. – Szívemet égő áldozatként nyújtom feléd. – Jövel Szentlélek Úristen.”

Szép látványt nyújt a déli oldalon lévő torony és a mögötte magasodó keresztirányú nyeregtetős templom tömege, amely szerkesztésmódjában a történelmi magyar fatemplomokat és fatornyokat idézi. Az épület hangulatát a szép és történelmi formákat idéző épülettömegeen túl az alsó boronafal, a zsindeyes, valamint a tornyokat borító függőleges, népi faragással díszített, csipkézett deszkaburkolat határozza meg. A boronafal barna árnyalatát csak a nyílászárók és szegélydeszkák fehér, kék és piros színezése élénkítette, a zsindeleyezése zöld színű volt. Az erkélyen lévő orgonát 1951-ben építették be, mint a Rieger orgonagyár bemutató hangszereit.

A templom felszentelése óta, az elmúlt évtizedekben több nagyobb helyreállításra és kisebb festő, karbantartó és korszerűsítési munkára került sor. Az egyházközség rendezte a templom környezetét és parkosítási munkákat végzett. A templom története során állandóan napirenden volt az épület biztosítása, tűzvédelme, de a hívek féltése, illetve a vizsgálatok és óvó intézkedések ellenére a Deszkatemplom felelőtlen gyűjtogatás eredményeként 1997. december 3-áról 4-re virradó éjjel lángok martalékvá lett.

A helyreállítás

A tűzvész okozta sokk után összefogott az ország. A biztosítási összegből, támogatásokból, valamint adományokból 188 ezer forint gyűjt össze. A helyreállítási munkák összehangolására és a szakmai kérdések eldöntésére az egyházközség, az Országos Műemlékvédelmi Hiva-